

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИТЕ НАМЕРЕНИЯ НА СТУДЕНТИТЕ

гл. ас. д-р Моника Михайлова
Икономически университет – Варна

CHALLENGES TO STUDENTS' ENTREPRENEURIAL INTENTIONS

Chief Assist. Prof. Monika Mihaylova, PhD
University of Economics – Varna, Bulgaria

Резюме

Докладът представя резултати от проведено емпирично изследване сред студенти от трети курс, специалност „Индустиален бизнес и предприемачество“, „Логистика“ и „Маркетинг“ към ИУ-Варна, насочено към установяване на предприемаческите намерения и идентифициране на основните предизвикателства пред осъществяване на предприемаческо поведение. Предприемаческите намерения на студентите и предизвикателствата пред предприемане на предприемаческо действие са установени въз основа на намеренията за осъществяване на разработен в курса на обучение бизнес проект. Етапите в процеса на разработване на проектите са заимствани от метода Design Thinking и се основават на процесния модел на динамичните способности – идентифициране/създаване на възможности, генериране на идеи, проектиране на решения за усвояването им, проследяване на процеса на развитие на идеята и трансформирането ѝ в реално бизнес решение.

Ключови думи: предприемачество, бизнес, предприемачески намерения

JEL Класификация: M2

Abstract

The report presents the results of an empirical study among students of the University of Economics - Varna majoring in "Industrial Business and Entrepreneurship", "Logistics" and "Marketing". The aim of the study is to establish entrepreneurial intentions and identify the main challenges to the implementation of entrepreneurial behaviour. The entrepreneurial intentions of the students and the challenges before undertaking an entrepreneurial action are established based on the intentions to implement a business project developed in the training course. The stages in the project development process are borrowed from the Design Thinking method and are based on the process model of dynamic capabilities – identifying/creating opportunities, generating ideas, designing solutions for their assimilation, tracking the process of idea development and its transformation in a real business solution.

Keywords: entrepreneurship, business, entrepreneurial intentions

JEL Classification: M2

Въведение

Целта на доклада е въз основа на емпирично изследване да се установят предприемаческите намерения на студентите и да се идентифицират основните предизвикателства пред осъществяване на предприемаческо поведение. За реализиране на посочената цел са формулирани следните основни задачи: 1) анализ и оценка на предприемаческите

намерения на студентите; 2) идентифициране на основните бариери пред осъществяване на предприемаческо поведение.

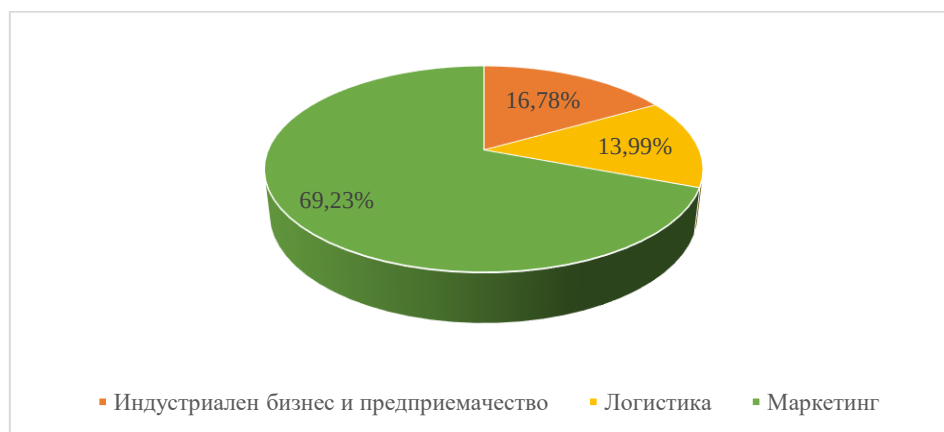
Представените данни са част от по-мощно изследване на автора, посветено на възможностите за развитие на динамични способности на индивидуално равнище. Може да се твърди, че в значителна степен изследователският интерес е провокиран от резултатите от проучване на отношението към предприемачеството и нагласата за стартиране на собствен бизнес, проведено сред студентите от са „Д. А. Ценов” – Свищов, УНСС – София и ИУ – Варна“, в което като основна пречка за 71,26% от студентите от ИУ-Варна пред реализацията на предприемаческо намерение, е посочена липсата на перспективна идея за собствен бизнес (Пантелеева, И. и колектив, 2021). Анализът на специализираната литература (Souitaris, V., Zerbinati, S., Al-Laham, A. (2007); Sieger, P., et.al. 2018) показва, че обучението има решаващо значение по отношение на формирането на предприемачески намерения и развитието и разгръщането на предприемаческия потенциал. „Курсовете по предприемачество дават необходимата увереност за започване на бизнес“ (Dyer, 1994). Според Krueger et al. (2000) предприемаческото поведение се оформя под влиянието на мотивационни фактори, социална среда и индивидуалните възприятия за притежаваните способности. Предприемаческите намерения се изграждат през целия жизнен път и са директно повлияни от фактори като увереност в притежаваните способности, нагласите относно предприемачеството на близкото обкръжение и мотивацията и измерването на възможностите. Изследванията на GEM (Andonova, V., Krusteff, M., 2017: с.47) показват, че „има силна положителна корелация между осъзнатите способности (умения и самоувереност) и предприемаческата активност в начална фаза, което потвърждава, че всички форми на образование са съществено важни за развиването на предприемачески компетенции“. Според Souitaris et al. (2007: р. 588) предприемаческите намерения се формират както въз основа на обучението по предприемачество (придобиване на знания, умения и компетенции за създаване и управление на собствен бизнес), така и въз основа на изграждането на индивидуалност (себеопределяне, самооценка, себеутвърждаване). Авторите (Souitaris et al., 2007: р.567) акцентират върху влиянието на емоциите при формиране на предприемачески нагласи и намерения. „Посредством обучението, може да се въздейства върху нагласите, чрез тях върху намеренията и като резултат, да се създават предпоставки за по-успешна реализация на предприемачески инициативи в бъдеще“ (Петров, И., с. 95). Това определя значимостта на обучението при формиране не само на убеждението, че придобитите знания, умения и компетенции са предпоставка за успешна реализация, но най-вече на разбирането, че новаторското мислене, намиращо проекция в целенасочени действия, може не просто да подобри условията, а да предизвика положителни, дори радикални промени (Михайлова, 2021). Във връзка с това *обект* на изследване в настоящия доклад са студенти от трети курс, обучаващи се в редовна форма на образователно-квалификационна степен „бакалавър“, в три специалности към Икономически университет – Варна: „Индустриален бизнес и предприемачество“, „Логистика“ и „Маркетинг“. Предприемаческите намерения на студентите и предизвикателствата пред предприемане на предприемаческо действие, *предмет* на доклада, са установени въз основа на намеренията за осъществяване на разработен в курса на обучение бизнес проект. Етапите в процеса на разработване на проектите са заимствани от метода Design Thinking (подход към иновации с фокус върху потребителя, „интегриращ нуждите на хората, възможностите на технологиите и изискванията за успех на бизнеса“ (Brown, T.)) и се основават на процесния модел на динамичните способности (усещане, усвояване, трансформиране (Теесе, 2018)) – идентифициране/създаване на възможности, генериране на идеи, проектиране на решения за усвояването им, проследяване на процеса на развитие на идеята и трансформирането ѝ в реално бизнес решение.

За целите на изследването е проектиран изследователски инструментариум за набиране на първична информация. Данните са събрани чрез допитване посредством онлайн персонална анкета. Единици на изследването са участниците в практически курс за разработване на новаторско бизнес решение. Респондентите са разпределени на проектен принцип в 54 екипа. Включени са 143 лица, обособени в три групи в зависимост от изучаваната специалност: "Индустриален бизнес и предприемачество", "Логистика", "Маркетинг". Изследването е проведено в периода 12.2021-05.2023 година (2021-2022 уч. година и 2022-2023 уч. година) посредством система за проучвания „LimeSurvey”, обработката на резултатите е извършена чрез Microsoft Excel. Изследването се осъществява в два аспекта:

1. Предприемачески намерения на студентите за реализиране на предприемаческо поведение. Намеренията за осъществяване на предприемаческо поведение се определят на база вероятността за стартиране на разработените в рамките на курса на обучение проекти. Направена е оценка в две ситуации: „Предприемане на стъпки за изпълнение на проекта до 1,5 година“ и „Участие в реализацията на проекта с външна помощ“.

2. Идентифициране на основните предизвикателства пред предприемаческите намерения. Необходимо е да се отбележи, че идентифицираните пречки пред осъществяването на предприемаческо намерение се отнасят към предприемане на действие в рамките на следващата година и половина (самостоятелно или с външна помощ) за реализиране на конкретни проекти, т.е. факторите се отнасят до конкретен проект, стартирането, на който е времево лимитирано.

Структурно разпределение на респондентите според изучаваната специалност е представено на фигура 1.

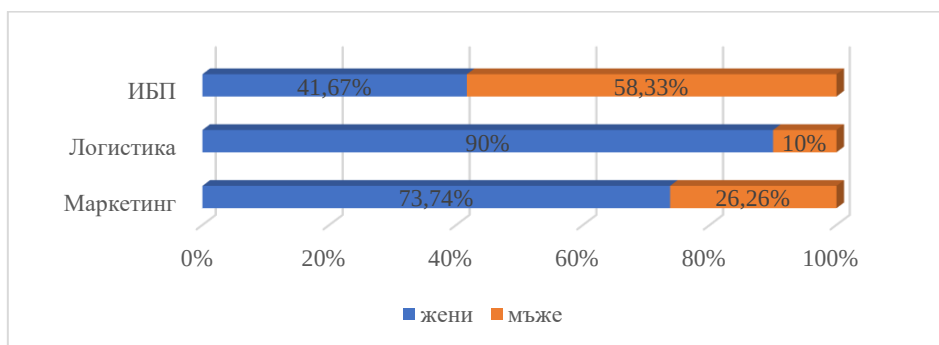

Фигура 1. Разпределение на студентите според специалността, в която се обучават

Анкетното проучване е проведено сред студенти от трети курс, обучаващи се в редовна форма на образователно-квалификационна степен „бакалавър“, в три специалности към Икономически университет – Варна: „Индустриален бизнес и предприемачество“, „Логистика“ и „Маркетинг“. Общо анкетирани са 143 лица, от които 16,78% (24 души) обучавани в специалност „Индустриален бизнес и предприемачество“, 13,99% (20 души) – в специалност „Логистика“ и 69,23% (99 души) – в специалност „Маркетинг“.

Структурата на респондентите по признака пол (фигура 2) показва превес на жените (101 или 70,63% от анкетираните) спрямо мъжете (42 или 29,37% от анкетираните лица). Изключение прави специалност „Индустриален бизнес и предприемачество“, в която и съотношението мъже-жени на анкетираните е най-балансирано, съответно 58,33% мъже и 41,67% жени. В специалност „Логистика“ се наблюдава преобладаващ

дял на жените – 90% от анкетираните. В специалност „Маркетинг“ отново делът на жените е по-голям спрямо този на мъжете – 73,74% жени и 26,26% мъже.

Фигура 2. Разпределение на респондентите по пол и изучавана специалност

В таблица 1 са представени данни относно предприемаческите намерения на респондентите в зависимост от пола. Предприемаческите намерения на студентите за осъществяване на предприемаческо поведение се изследват в 2 аспекта: 1) предприемане на стъпки за реализиране на разработения проект в рамките на следващите 18 месеца; 2) участие в реализацията на проекта с чужда помощ, т.е. при първия аспект се оценява вероятността за самостоятелно осъществяване на намерението по време на следването или непосредствено след придобиване на бакалавърска степен, докато при втория аспект инициативата, отговорността, рискът, финансирането и други влияещи фактори се прехвърлят или споделят с друг.

Таблица 1

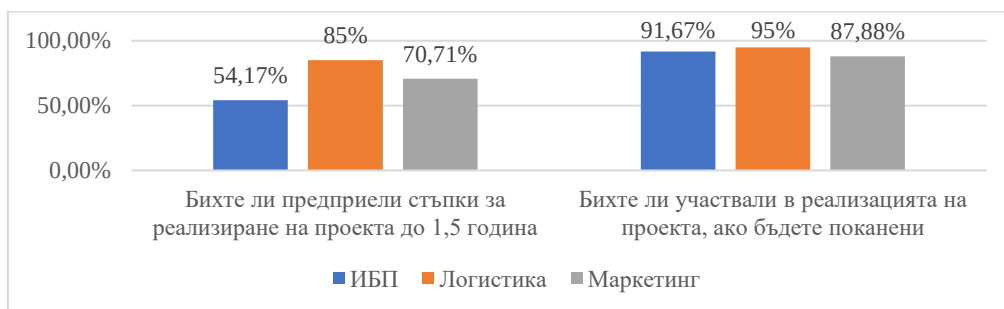
Предприемачески намерения на студентите за осъществяване на предприемаческо поведение

Предприемачески намерения	жени		мъже		общо	
	брой	%	брой	%	брой	%
Бихте ли предприели стъпки за реализиране на проекта до 1,5 година	73	72,28%	27	64,29%	100	69,93%
Бихте ли участвали в реализацията на проекта с външна помощ	91	90,10%	37	88,10%	128	89,51%

Данните показват, че 69,93% от анкетираните студенти биха предприели стъпки за реализиране на проекта до 18 месеца, а 89,51% биха участвали в реализацията му с външна помощ. И по двата показателя делът на жените е по-голям от този на мъжете. 72,28% от анкетираните жени считат, че биха предприели стъпки за реализиране на проекта до 1,5 година, докато делът на анкетираните мъже, оценяващ положително тази възможност, е 69,93%. Желание за участие в реализацията на проекта с външна помощ са отчетили 90,1% от жените и 88,1% от мъжете. Анализът на данните показва, че само 8,39% (12 лица) не биха предприели стъпки за осъществяване на разработените проекти в следващите 18 месеца (самостоятелно или с външна помощ). Разбира се, трябва да се отчете обстоятелството, че отговорите на респондентите са повлияни от допълнителни фактори с краткосрочно положително въздействие върху намеренията. Интересен факт е, че 73% от жените предприемачи в България са с висше образование (Златева, М., Вълчинов, В., 2018: с. 27), но жените предприемачи съставляват едва 8% от трудоспособното население

и само 26,5% от ръководителите на големи компании (Global Gender Gap Report, 2021). Резултатите от настоящото проучване показват, че преобладаващ дял от жените е с положително отношение към възможността за реализиране на предприемаческа инициатива в следващите 18 месеца (72,28% от анкетираните жени). Това дава основание за оптимистични очаквания за повишаване на дела на жените предприемачи в дългосрочна перспектива.

Забелязват се някои различия в предприемаческите намерения на студентите в зависимост от изучаваната специалност (фигура 3).

Фигура 3. Предприемачески намерения на студентите според изучаваната специалност

Най-скептично настроени към възможността за реализация на проекта в рамките на 18 месеца са студентите от специалност „ИБП“. Въпреки това над половината от анкетираните оценяват положително тази възможност – 54,17% (40% от жените и 69,29% от мъжете). Най-висок е дялът на студентите от специалност „Логистика“, които биха предприели стъпки за реализиране на проекта до 1,5 год – 85% (83,33% от жените и 100% от мъжете). 70,71% (73,97% от жените и 61,54% от мъжете) от респондентите от специалност „Маркетинг“ оценяват положително възможността за осъществяване на своите проекти.

Възможността да се включат в реализацията на проектите, ако бъдат инициирани от друг е оценена положително от респондентите и от трите специалности: ИБП – 91,67%, „Логистика“, – 95%, „Маркетинг“ – 87,99%. Най-голям ръст в предприемаческите намерения се наблюдава при студентите от специалност „ИБП“ – 68,56%. За анкетираните студенти от специалност „Логистика“ ръстът е с 11,76%, а за респондентите от специалност „Маркетинг“ – 24,28%.

Разкриването на възможности за повишаване на предприемаческите намерения на студентите изисква идентифициране на основните предизвикателства, възпрепятстващи осъществяване на предприемачески инициативи (фигура 4).

Фигура 4. Пречки пред реализацията на предприемаческо намерение

Анализът на данните показва, че най-съществена пречка пред реализирането на раз-работените бизнес проекти, според анкетираните студенти, е недостигът на финансови средства – 43,36%. Следващото по значимост предизвикателство, пред което са изправени, е липсата на достатъчно знания и умения – 18,18%. Поемането на риск и липсата на достатъчно време са възпиращи фактори за 9,09% и 8,39% от респондентите. Липсата на мотивация е посочена от 4,2%. Останалите фактори, които оказват негативно влияние върху предприемаческите намерения на студентите са: липса на съмишленици (2,1%), липса на опит (1,4%), административни пречки (1,4%) и висока конкуренция (1,4%).

Таблица 2

Пречки пред реализацията на предприемаческо намерение според изучаваната специалност

Пречки	ИБП			логистика			маркетинг		
	жени	мъже	Общо	жени	мъже	Общо	жени	мъже	Общо
Недостиг на финансови средства	20,00%	35,71%	29,17%	50,00%	100,00%	55,00%	49,32%	30,77%	44,44%
Голям риск	0,00%	7,14%	4,17%	11,11%	0,00%	10,00%	13,70%	0,00%	10,10%
Висока конкуренция	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	50,00%	5,00%	1,37%	0,00%	1,01%
Липса на достатъчно знания и умения	0,00%	14,29%	8,33%	5,56%	0,00%	5,00%	23,29%	23,08%	23,23%
Липса на време	0,00%	7,14%	4,17%	11,11%	0,00%	10,00%	9,59%	7,69%	9,09%
Липса на опит	0,00%	7,14%	4,17%	0,00%	0,00%	0,00%	1,37%	0,00%	1,01%
Административни пречки	0,00%	0,00%	0,00%	5,56%	0,00%	5,00%	0,00%	3,85%	1,01%
Липса на мотивация	0,00%	14,29%	8,33%	0,00%	0,00%	0,00%	4,11%	3,85%	4,04%
Съмишленици	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	2,74%	3,85%	3,03%
Не вярвам в идеята	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	1,37%	0,00%	1,01%

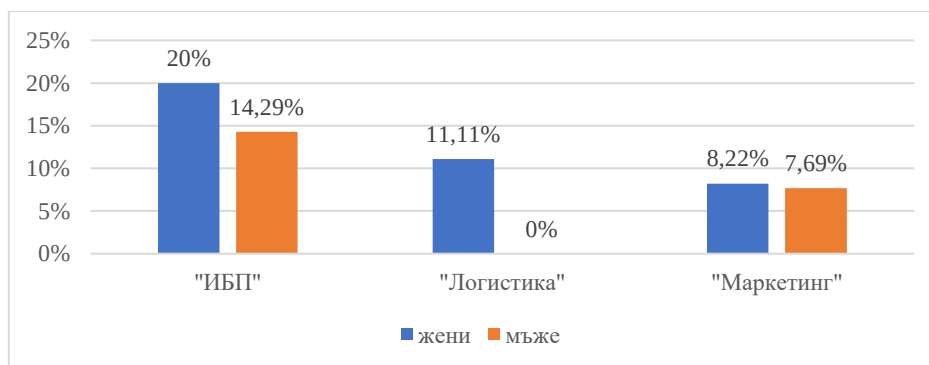
На ниво изучавана специалност се наблюдават някои различия между отговорите на респондентите относно бариерите пред реализация на предприемаческо намерение (таблица 2). Недостигът на финансови средства е водещ възпрепятстващ фактор и за трите специалности (ИБП – 29,17%, Логистика – 55%, Маркетинг – 44,44%).

Следващите по значимост пречки пред студентите от специалност „ИБП“ са „Липса на достатъчно знания и умения“ и „Липса на мотивация“ – 8,33%. Внимание заслужава фактът, че според 16,67% от анкетираните студенти от специалност „ИБП“ не съществуват пречки пред реализацията на проекта. Според анкетираните жени от тази специалност основно и единствено предизвикателство се явява набавянето на достатъчно финансови средства – 20%. Като най-значими пречки мъжете от специалност „ИБП“ оценяват: недостиг на финансови средства (35,71%), липса на достатъчно знания и умения (7,14%) и липсата на мотивация (7,14%).

Студентите от специалност „Логистика“ приоритетно оценяват „Високия риск“ и „Липсата на достатъчно време“ – 10% от анкетираните. В зависимост от пола най-значимите възпрепятстващи фактори за жените от тази специалност са: недостиг на финансови

средства (50%), висок риск (11,11%) и липса на време (11,11%), а при мъжете са: недостиг на финансови средства (100%) и висока конкуренция (50%).

За студентите от специалност „Маркетинг“ „Липсата на достатъчно знания и умения“ за реализиране на проектите е вторият възпиращ фактор – 23,23%, следван от твърде високия риск – 10,1%. Основните пречки пред жените от тази специалност са: недостиг на финансови средства (49,32%), липса на достатъчно знания и умения (23,29%) и висок риск (13,7%). Според анкетираните мъже от специалност маркетинг основните предизвикателства пред реализацията на предприемаческо намерение намират израз в недостиг на финансови средства (30,77%), липса на достатъчно знания и умения (23,08%) и липса на време (7,79%).

Фигура 5. Разпределение на респондентите в зависимост от изучаваната специалност, според които не съществуват значими пречки пред реализацията на проектите

Положителна е констатацията на 9,79% от анкетираните студенти, че не съществуват значими пречки пред реализацията на проекта. Въпреки че делът на студентите от специалност „ИБП“, които биха предприели стъпки за осъществяване на своите проекти е най-нисък (54,17%), според 16,67% (20% от жените и 14,29% от мъжете) от тях не съществуват значими бариери пред реализацията на предприемаческо поведение. В специалност „Логистика“ липса на пречки са отчетли 10% (11,11% от жените и 0% от мъжете), а в специалност „Маркетинг“ – 8,08% (8,22% от жените и 7,69% от мъжете) (фигура 5). Във връзка с това е необходимо да се отбележи, че по 3,7% от разработените проекти са предприети действия по осъществяването им още към момента на попълване на анкетната карта.

Заклучение

Настоящият доклад е посветен на предприемаческите намерения на студентите и предизвикателствата пред реализацията на предприемачески инициативи. Във връзка с това:

1) Представени са резултатите от проведено емпирично изследване за установяване на предприемаческите намерения на студентите за осъществяване на конкретен бизнес проект. Направен е анализ в два разреза: 1) в зависимост от изучаваната специалност и 2) според пола на респондентите в две направления: 1) предприемане на стъпки за реализация на проекта в следващите 18 месеца и 2) готовност за участие в реализацията на проекта с външна помощ. Резултатите от представеното емпирично изследване показват положително отношение на близо 70% от анкетираните студенти към възможността за стартиране на процеса по осъществяване на разработените по време на обучението

бизнес проекти като се наблюдават някои различия в зависимост от пола и изучаваната специалност.

2) Идентифицирани са основните предизвикателства, възпрепятстващи осъществяването на предприемаческите намерения на студентите. Анализът на резултатите показва, че като най-значими се открояват недостигът на финансови средства, липсата на достатъчно знания и умения и високият риск. Считаме, че идентифицирането на основните пречки пред осъществяването на предприемаческо намерение дават добра основа за разработване и възприемане на практики за целенасоченото им преодоляване.

Използвана литература

1. Andonova, V., Krusteff, M. (2017). 2016/17 Global Entrepreneurship Monitor national report on entrepreneurship in Bulgaria. Global Entrepreneurship Monitor Bulgaria Association.
2. Brown, T., executive chair of IDEO, Design thinking defined. достъпен: <https://design-thinking.ideo.com>
3. Dyer Jr., G.W., (1994), Toward a theory of entrepreneurial careers. *Entrepreneurship Theory and Practice* 19 (2), 7–21.
4. World Economic Forum, (2021), *Global Gender Gap Report* [online]. [24.08.2021]. Достъпен: <https://www.weforum.org/reports/>
5. Krueger Jr, N.F., Reilly, M.D. and Carsrud, A.L. (2000) Competing Models of Entrepreneurial Intentions. *Journal of Business Venturing*, 15, 411-432.
6. Sieger, P., Fueglistaller, U., Zellweger, T., Brown, L., (2018). *Global Student Entrepreneurship 2018: Insights From 54 Countries*. St. Gallen: Swiss Research Institute of Small Business and Entrepreneurship at the University of St.Gallen.
7. Souitaris, V., Zerbinati, S., Al-Laham, A. (2007). Do entrepreneurship programmes raise entrepreneurial intention of science and engineering students? The effect of learning, inspiration and resources. *Journal of Business Venturing*, 22(4), 566-591. <http://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2006.05.002>
8. Teece, D., 2018, Business models and dynamic capabilities, *Long Range Planning*, 51 (2018) 40-49
9. Златева, М., Вълчинов, В., 2018, Проучване на състоянието на подкрепата на предприемачеството сред младите жени в България, Регионална агенция за предприемачество и иновации – Варна. [online]. [24.08.2021]. Достъпен: https://www.rapiv.org/files/BULGARIA%20SoC_Bulgarian.pdf
10. Михайлова, М., (2021) Развитие на предприемаческия потенциал в процеса на обучение в дигиталния свят. Сборник с доклади, Варна: Наука и икономика, 58-65
11. Пантелеева, И., Варамезов, Л., Найденов, С., Иванов, Й., Николов, Е., Станев, Я., Иванов, И., Биолчева, П., Калпачев, С., Костов, И., Боев, Б., Сабри, А., 2021. "Изследване На Отношението Към Предприемачеството И Нагласата За Стартиране На Собствен Бизнес На Студентите От Са „Д. А. Ценов” - Свищов, Унсс - София И Иу - Варна," *Scientific Research Almanac, D. A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria*, vol. 29(1 Year 20), pages 48-81.
12. Петров, И., *Предприемачески нагласи и намерения на завършилите логистични специалности в Икономически университет - Варна* : [Електронен ресурс], Логистиката в условията на криза: предизвикателства и решения : Сборник с доклади : Кръгла маса, по повод на 15 годишнината от създаването на специалност „Логистика“ в Икономически университет - Варна, 28 октомври 2022, Варна, Варна : Наука и икономика, 2022, 95-105., ISBN(онлайн) 978-954-21-1128-3

Информация за контакт с автора:

гл. ас. д-р Моника Михайлова

Икономически университет – Варна, катедра „Индустриален бизнес и логистика“

E-mail: mihaylova@ue-varna.bg